

Паисиевата „История славяноболгарская”

Лекция 3

Защо ИСТОРИЯ

Средновековните литературни жанрове – жития, похвални и поучителни слова, религиозни трактати, са строго обвързани с религиозния канон и етикет. Сакрално-сугестивният им характер не позволява на ренесансово мислещите историци да реализират идеите и целите си.

В Паисиевото време историята е политика, както никога повече не е била нито преди, нито след това. В епохата на Просвещението историците творят със самочувствието, че към множеството клонове на познанието се минава през тяхната дисциплина – *„И на ключ подобна тя всяка врата ще отвори.”*

За образования европейски свят, който е възпитан още от Ренесанса в пиетет към антична Елада, а след падането на Цариград в жалба по крушението на Византия, историята на поробените гърци остава в центъра на европейския интерес. За гръцката история обаче пишат и гърци.

Историческото пристрастие се налага върху църковните творби, върху поезията, драмата, писмовните текстове, даже върху ежедневните привички.

През същия период се пишат:

Е   “История на Мала Русия” – 1789год.

Е “Описание на Молдавия” – Дим. Кантемир – 1716год.

Е “История на Америка “ – Робертсон – 1784год.

Е “История на Румъния” – 1688 год.

Е “История на Черна гора” – 1756 год.

И в тази обща тревога, когато *историята е белег за достойнство, образованост и чест, белег за политически просперитет*, ние нямаме история.

Липсата ѝ носи непрекъсната обида за народа ни.

“Много пъти сърбите и гърците ни укоряват, че нямаме своя история и че гърците са по-мъдри и по-културни, а българите са прости и глупави и нямат изтънчени думи!

... понеже много пъти виждах как ни засрамват сърбите и гърците, че нямаме своя история, заедно събрана за българските царе и за светците ...

Затова желба възжелах за своя род български.”

Защо славянобългарска, а не българска история

Но в годините на Паисий няма държава България. Само книжовният спомен я пази в дарителните грамоти на българските царе в Рилския и Светогорските манастири и по царските привилегии, дадени на Дубровник. Затова през цялото робство дубровнишките

книжовници продължават да я наричат “Царство България”, “Regno Bulgaria” – така фигурира и на заглавната страница в историята на Мавро Орбини, отпечатана на италиански в Песаро през 1601 година.

Но “Regno Bulgaria” отколе не съществува. Няма я и в „гръцкия проект” на Екатерина Велика. В средата на XVIII век тя е само „България страждуща”

Защо помним само Паисиевата „История”

Общи черти на българските истории

1. Имат амбицията да се позовават на авторитетни исторически извори – трудовете на Мавро Орбини и Цезар Бароний (“Царството на славяните”.)

2. Всички се отнасят критично към документалния материал.

3. Подредбата на съчиненията е еднотипна – събитията са проследени в хронологичен ред.

4. По характер това са политически, граждански истории. Същевременно са и църковни, религиозни истории. Паисий прибавя нов раздел – културната история на България.

5. Нито един от тях не скъсва със средновековните представи за устройството и развитието на света, за знака на съдбата и човешките възможности.

Подбудите им безспорно са еднакви – да съберат в едно историята на българския народ и да опишат славните му дела.

Цели на Паисиевите съвременници

1. Неизвестният Зографски монах написва своята история и я оставя в манастирската библиотека – за знание и ползване на ония, които ще дойдат след неговата смърт, на които не може *‘с уста да каже’* прочетеното и наученото. Той има грижа да не подозрат труда му в суета. И за да се опази от грях скрива името си, себе си дори скрива зад спокойните фрази и отмерените вести. И до днес нищо не знаем за него.

2. Клайнер и Бакшич пишат трудовете си на латински и илирийски и обогатяват общата история на францисканците.

3. Скимонахът Спиридон се страхува най-много, защото не познава читателя си и 50 години си го представя ту книжовник, ту страдалец. Трябва да стъпи на своя земя, за да проумее, че неговият читател е жаден да чуе, че робството ще свърши. Затова в Рилския манастир Спиридон от Габрово ще преведе “Агатантел” с прорицателството: “Туркия ке падне 1876”

4. Партений Павлович от Силистра – епископ без диоцез в Сремски Карловци ще намери печатница, художник и средства за преведената от гръцки език “Ода за второто Христово Пришествие”, но ще остави своята “Автобиография” – автентичен летопис на времето му, скрита от съвременниците си.

Особености на Паисиевата “История”

Единствен Паисий си поставя задачата да направи труда си достоен и за любомъдрите читатели, и за простите *„ораче и копаче, и овчаре и прости занаятлии’*. Единствената му тревога е откритата от него истина да не се разпилее и забрави.

На рецититивно равнище това е първата творба, осъществяваща практически връзката АВТОР – ТВОРБА – ВЪЗПРИЕМАТЕЛ. На комуникативните цели на творбата са

подчинени не само езикът, но и цялата ѝ структура. Решението на Паисий да разпространява своята история фактически променя функцията на съчинението. Всеобщото пробуждане на народа се изгражда чрез единението на кодовите понятия: “РОД – ЕЗИК – ОТЕЧЕСТВО”.

Хилендарският монах е първият, които изгражда българската история като триединство от политическото, културното и църковното минало на българския народ. Идея адекватно реализирана на всички композиционно – структурни нива в тази книга.

Разкрита е атмосфера на тежки изпитания – политически гнет, икономическа асимилация, денационализаторски стремежи у гърците, мракобесническата политика на фанариотите, на чието влияние се подават по заможните слоеве. Паисий смело заклемява невежеството или съзнателното предателство спрямо интересите на българския народ.

Страниците, посветени на висшето гръцко духовенство са изпълнени с остри нападки и смели изображения.

Но Паисий не спира до тук; той насочва своите изобличения и срещу политическия гнет, насилията и грабежите на турците. Когато описва падането на българската държава Паисий разкрива жестокостите извършени от турските завоеватели над българското население. Нещо повече, турците и в сегашно време нямат никаква правда нито съд. Ясно е, че Паисий е притежавал голяма смелост и доблест, за да може така открито, живеейки в пределите на Османската империя да разобличи грабителската ѝ и потисническа система.

Композиция

Архитектониката на творбата дълго време е гордиев възел за литературознанието. Обясняват фрагментарността ѝ с усилието на Паисий да постигне равновесие между политическата и културна история на българите (Р.Пикио), със съчетаването на познавателна и патриотично-публицистична задача (П.Динев) и т.н. Нещата са по-лесни за разбиране, ако се смени гледната точка за интерпретация.

Произведенията на средновековната литература са моделирани по теоцентричната формула. Бог е семантичният център, изнесен извън контекста на творбата, а около него се подреждат останалите фрагменти.. Композицията изглежда мозаечна, но всъщност е центрична. Паисий използва шлифофаната поетическа форма. Но в “Историята” семантичният център не е Бог, а идеята за свободата на България, трансформирана в субстанция още в началото на първа глава.

“Историческо събрание за българския народ” е конкретно доказателство за перманентния пренос – трансформация на философски и естетически стойности чрез “История славянобългарская”. Монахът (традицията за книжовник) Паисий експлицира историята за Ной от библейския корпус, трансформира я в субстанция и върху нея изгражда художествения образ на българския народ. В резултат от творческото префункционализиране на библейския генотип Паисий имплицира идеята за божествения произход на българското племе в помощ на субстанциалната си цел – издигане на националното самосъзнание на българите. Внушението е толкова силно, че придобива онтологично звучене.

Често явление в средновековните литератури е числовата композиция. Естетическата традиция на античния свят (Питагорейската школа), проникнала в средновековната култура на Европа, сакрализира числото три и неговите кратни. (трите хипостази на Бога – Отец, Син, Светия Дух). Не твърдя, че Паисий съзнателно прилага троичната числова композиция, но във I, VI и IX глава е съсредоточен фактологическият историографски материал:

“Историческо събрание ...”,

“...имената на българските крале”,

“...имената на българските светци”.

Този историографски материал е съобразен със средновековните християнски ценности: божествения произход на племето, неговите светски и духовни водачи

напише житие на този светец

2. *“Историческо събрание за българския народ”* – Паисиевата интерпретация на библейския разказ за Ной, подсъзнателно може би, повтаря фабулно-сюжетната формула на фабулната експозиция. И днес трудно бихме открили по-славено родно място и по-благочестиви и велики родители за българското племе от Ной и неговото семейство.

3. *Историографската част* – и в житието, и в “историята” третият композиционен дял е централен не само по разположение, но и по обем (50 от общо 74 стр в “Историята”). Това е политическата история на България до падането и под властта на турците. Както от житието на Кирил не научаваме кога, къде, как и коя азбука е сътворил светецът, така и от Паисий не разбираме кога точно е създадена българската държава. В житието този епизод се третира като реализация на библейската постановка, вложена в устата на императора: “Ако ти поискаш това, може да ти го даде Бог!” Паисий набляга на божествения произход на българскот племе, което налично налага старобългарската формула:”щом е от Бога, значи е истинско, има бъдеще! (Черноризец Храбър в “О писменехъ” използва същият християнски канон, за за защити азбуката)

4. *Шеста и седма глава* съхраняват културната история на България. След смъртта на българската държава чудото на спомена (мощите) се пази и живее в образите на християнските светци и българските книги.

5. *Послеслов* – “Прибавих и завърших казаните неща в тая историйца...” Това е заключителната похвала в чест на българския род, за слава и похвала на Христос.

Но в рамките на житийната фабула не се побира

6. *“Предисловие към тези, които желаят да прочетат и чуят”*, което всъщност осигурява въздействената сила на “Историята” и прокарва пътя ѝ към бъдещето. Лично Паисиево – пише Н. Драгова, - никъде непрочетено, невидяно, неформулирано, е това предисловие, превърнало историята в Програма на Българското възраждане, оказало огромно въздействие върху поколения български възрожденци и накарало мъдрия историк на Митрополията в Сремски Карловци – Дмитрий Руварац (един от първите

биографи на Йован Раич, смятан за учител на Паисий), да възкликне:

“Де да имахме и ние тоя късмет, в такъв смисъл и в това направление да беше ни написал нашият Раич история за своя сръбски народ вместо тези четири големи тома негова история. Или поне от своята голяма история да беше извлякъл кратичка, на сръбски език, в оня смисъл и дух, в който Паисий е написал своята”

Жанрова специфика

Е Историческо съчинение

Е Полемична творба

Е Литература

Боян Пенев: Романтичното отношение към историята: *“От разхвърляните и разсипаните руини Паисий строи величествени кули, в които се носи възкръсналата слава на българското име... В това отношение създаването на “История...” може да се сравни с оня процес, които народната мечта за победа над поробителите ражда героичния епос за Крали Марко. На Паисий подобна на народния певец му е необходим юнак над юнаците и той си го създава там, където не може да го открие в действителността или в славното историческо минало.*

Надежда Драгова: *“И днес, когато познаваме изворите на “История славянобългарская” длъжни сме да зачеркнем традиционната версия, че Паисий сам измисля. Всичко у него се оказва документирано докрай – добросъвестно и строго.*

Трябва да се простим с популярната представа за историка Паисий, който с право или без право произволно идеализира българското минало. Паисий черпи сведения от старобългарските книжовни паметници, а в тях основният тон е панегиричният. Славословието за царя е художествена задача на всички послесловия в творбите на Евтимий Търновски, та няма нужда векове след него Паисий да измисля. Той само възприема отношението на старобългарския книжовник към съвременността му.

Далновидният книжовник е предвидил недоверието ни към историографския му метод, затова многократно ни уверява: “Защото всичко е истина за българите, както и споменах.”; “Забележи читателю, както се вамериха техните деяния, така се и написа”

„Книга за Паисий”

Петко Р. Славейков “...Бях зел да мисля да ставам калугер. В това време баща ми беше купил житието на Алексия, човека божий от Огняновича... по нейното настроение сторих да бягам от баща си в Света гора и скрих се то него най-напред в един манастир – Присовския – да се приготвя за по-далечно бягане. Ала баща ми ме подири, намери и повърна в Търново.

За да не стоя празен като се повърнах в Търново, баща ми донесе една ръкописна българска история – да я чета и да я препиша. Прочитането на тая история, която беше препис от отец Паисиевата разсея донейде калугерската мъгла от главата ми и възроди в мене друг мерак – АЗ ЗЕХ ДА МИСЛЯ КАК ДА МОГА ДА СПАСЯ НАПОДА СИ.”

“Автобиография” (том 3, с.113)

Защо определят „Историята” като

Програма на Българското възраждане

Паисий проповядва

- българите имат право на църковна независимост, т.е. на духовна свобода

- рисува духовното и политическото робство на българите

- гръцката църква е пречка за духовното развитие на българите

Езикът на „Историята” - ренесансов характер

За всеки човек понятията род, земя и език са основни стойности. Родовото съзнание и родовото чувство съществуват от зората на човешката цивилизация. Родовата памет е свещена. Тя стои в основата на историческото мислене, което е предпоставка за възникване на историческа литература.

За старобългарските книжовници Й. Екзарх, К. Преславски, патриарх Евтимий езикът е свещен, той има божествен произход и не бива да се променя.

Паисий пише: *„От руските ПРОСТИ речи, преведох на славянски и български прости речи”* *„Не съм учил никога ни граматика, нито светски науки, КАТО ПРОСТ БЪЛГАРИН просто написах’.*

Като ренесансов човек Паисий има осъзнато отношение към езика – използва говоримия, народен език. Отказът от езика за Паисий е отказ от народността, предателството към родината и заслужава най-силен укор. Чрез Паисий езикът става елемент от националното съзнание на българина. За Паисий народност, език, патриотизъм и национално-освободителна борба са органически, неразривно свързани: *„И знай своя род и език!’*

Още в средата на 18 век книжовникът долавя значението на езика за запазване на националното самосъзнание. Това е една от най-силните страни на историята. За него изходът от робството е свързан с езика:

’ Българино, не се мами,

знай своя род и език

и учи се на своя език’

Езикът на ДАМАСКИНИТЕ е безличен. У Паисий стилът е израз на личността на автора. Той се мени в зависимост от чувствата и мислите му. Наблюдава се движение и живост на речта. Става преливане на традиционни и нови стилно-езикови художествени средства. Паисий използва много *риторични въпроси*: (Защо се срамуваш да се наречеш българин? или Българите не са имали царство и държава?; Но поради що ти, глупави човече, се срамуваш от своя род?);

обръщения

(любомъдри читателю; внимавайте вие, читатели и слушатели, роде български; о, неразумни и юроде! .. ти, глупави човече; ти българино;)

епитети

(неразумни, юроде, отцеругатели, майкопродавци;)

подчертава поуката

(остава ли някои грък; ти, българино не се мами, знай своя род и език и се учи на своя език. Като резултат историческото, научното съчинение заприличва на литература.

Задачата на автора и начина, по който я постига

Паисий не цели възхвалата на един светец. Той се стреми да върне самочувствието на един народ, неговото национално достойнство, тъпкано в продължение на векове.

Паисий е вдъхновен агитатор. Цялото произведение е изградено като полемика с гърците и турците.

Чрез употребата на риторични въпроси се постига ударност и морален заряд. Дори онези думи, които са нарицателни за Паисиевата история: “О, неразумни и юроде!” като че ли ни бият с камшик. В наше време те звучат толкова актуално колкото и преди 200 години.

Внушителен е публицистичният патос на автора. За него историческото е само повод за страстна проповед на българщината. Благодарение на публицистичния си тон “Историята” е оказала толкова силно въздействие върху българския народ и националното ни възраждане.

Новаторство

- монах, занимаващ се с книжнина
- публицистичният тон
- лиризмът на произведението
- първи труд, посветен изцяло на българската история = историческа хроника
- въздействието, което оказва
- библейският колорит
- целите, които си поставя авторът

Публицистичният патос е резултат от ярко изявения субективизъм на Паисий, от силно развитото му чувство за национална чест. В Паисиевата история чрез публицистичния патос на историка ние откриваме дълбокият ѝ ПАТРИОТИЗЪМ И ДЕМОКРАТИЗЪМ.

“ По добра е българската простота и незлобивост...” – посочва нравствените добродетели на българите – честност, гостоприемство, простодушие, незлобивост. С това той постига идеализация на своя народ и в същото време предпазва еднородците си от вековните гръцки посегателства, които застрашават съществуването на българския език и народност.

Той сочи, че една народност, която и по сила и по нравственост стои по-долу от българската не бива да бъде величана. Макар че целият ренесансов Запад величае елинската и византийската култура.

Посочва несъстоятелността на гръцките подигравки - отбелязва победата на българите над гърците – славата за българските царе

(

Б. Пенев: “Тия личности, на които Паисий симпатизира са обрисувани ясно. Те изпъкват като цялостни образи с типични външни и душевни черти”.

“Такова благочестие и мир сияели в България през времето н благочестивия и славен цар Асен стари и бил от голяма полза за българите.” “ С какво бил знаменит цар Крун?

Понеже той бил много славен и благополучен във войните.”

“ Защо бил знаменит цар Симеон? Понеже имал жестока и непрестанна война с гръцките царе и всякога ги побеждавал.” И т.н.)

Иронично се отнася към сръбската история – епизодът за Стефан Неман Силни, който според Паисий трябвало да нарекат Насилни – в главата “За сръбските крале”

В “Историята” Паисий е изразител на интересите на новите обществени сили - занаятчии, търговци, орачи и копачи. Активното му отношение към враговете на народа, големият му интерес към съдбата на народа разкриват неговия патриотизъм и демократизъм.

Лично Паисиево, никъде непрочетено, невидяно и неформулирано е онова, което историята внушава: че старата държава на българите е била свободна, защото се е родила по волята на народа. Ако някои владетел не е добър, българите го свалят и поставят по свой избор само достоен. Така истината на Паисиевата книга е ясна: османска власт над земята ни е чужда и незаконна. Българите трябва да си възстановят свободната някога държава, управлявана по закони. А смъртното наказание е за злодеите.

Личността на Паисий – писателя

Паисий продължава старобългарската традиция – пише историческа хроника; използва често риторични въпроси, епитети и обръщения много цитати, характерни за похвалните и поучителни слова от старата българска литература. Текстът има БИБЛЕЙСКИ КОЛОРИТ – в предисловието генеалогията на българите е свързана с Ной и семейството му. Средновековната традиция повелява такова начало за всяка историческа хроника

Паисий е духовник, но не внушава мисълта, че чрез смирение и упование в Бога българите ще се избавят от робство. Като средновековен книжовник авторът се уповава на Бога (традицията), но внушава мисълта, че българите не трябва да чакат ЧУДО. Всеки трябва да направи избора си.

“Историята” има библейски колорит. Епизодът с потопа и Ноевия ковчег е онова място, заради което изследователите отричат “История славянобългарская” да е научно съчинение.

Защо Паисий започва своя разказ за

българската история от потопа и Ной.

- средновековната традиция – така започва Битие от Библията; много истории са започвали така.

- библейските легенди са единствените, които притежават художествени достойнства

за тогавашния българин. Те владеят неговото мислене, въображение и за него са своеобразна естетическа култура.

- защото иска да разкрие божествения произход на народа. Още в СБЛ Кирил е богоизбран, славяните са богоизбран народ. Идеята за МЕСИАНСТВОТО на славяните. По-късно Вазов ще напише: “ За туй те чакам кат месия, / затуй си ти Русия!”. (Друг е въпросът какъв месия се оказа Русия!!!)

- авторът е духовник – Паисий е образован духовник и той отлично знае, че в I глава от Библията – Битие, където се разказва за потопа и Ноевия ковчег, нищо не е написано за славяни, българи и московци. Тогава той съзнателно фалшифицира Библията!

Вярващ ли е Паисий

Е
променя Библията според целите си

Духовник, които

Е
бъде религиозен! [\[1\]](#)

Вярващ без да

Епохата на Възраждането извършва революция в мисленето на хората - променя се отношението им към БОГА. Разказът за потопа разкрива фолклорно-митологичното виждане за света и събитията в него. Легендарното в случая е по-функционално в сравнение с историческото. То е сакрално, дадено, свещенно, не подлежи на обсъждане. Но Паисий използва библейския разказ творчески, защото в Битие нищо не се споменава за славяните. Паисиевата легенда за родословното дърво на българите е свързана с националната кауза. Той не се интересува от верската основа на разказа, а от конкретно-историческите задачи на времето в което живее. Паисий прозира, че живее във време съдбовно, когато само едно митологизирано минало, за началото на българския славянски род може да спаси и възвърне самочувствието на българския народ.

В историята много силно е прокарана тенденцията за единния произход на славяните. Още тогава той проумява това, което малко по-късно Евгени Булгарис внушава на Екатерина Велика и император Вилхем: християнски съюз против неверниците - поробители.

От какво се страхува историкът?

1. Партений Павлович и Иван Раич се страхуват, защото с очите си са видели как учителите им сами се анатемосват. Затова думите все им изглеждат многозначни и опасни. Раич още през 1768 завършва и преписва на чисто “История на рода и обществото на храбрите славянски народи”, а десетилетия не се осмелява да я публикува от страх да не сгреша. *“А мене да кудят и разпъват – това ще е моята слава”*.

Епископ Партений, който намира и печатница и художник и средства за преведената си от гръцки “Ода за Второто Христово пришествие”, оставя летописа и автобиографията си скрити от съвременниците.

2. В манастира не се тревожат от учени критици. Зографският монах има грижа да не подозрат труда му в суета. И, за да се опази от грях скрива името си, себе си дори скрива зад спокойните фрази и отмерените вестии. И до днес нищо не знаем за него.

3. Скимонахът Спиридон се страхува най-много, защото не познава читателя си и 50 години си го представя по различен начин: ту книжовник, ту някой страдащ от българския род. Трябва да стъпи на българска земя, за да разбере, че негов читател ще е обикновеният българин, жаден да чуе от нея, че робството свършва. И тогава Спиридон започва да се съмнява добре ли е списана историята му? Затова в Рилския манастир превежда “Агатантел” – с прорицателствата “Туркия ке падне” 1876г.

И ето колко висок ръст има Паисий, та да прозре най-далеч от всички свой съвременни историци. Неговата единствена тревога е: откритата от него истина са не се разпилее и забрави.

За кого историкът пише историята си

Писането на историята е отдаване изцяло, изчерпване на пишещия до край. Монасите пишат, за да спасят душата си, благо и спокойно. Така благо пише историята си анонимния зографски историк. Той предназначава труда си за духовна полза. Той пише история за себе си и своята обител.

Спиридон от Габрово започва да преписва тази история, но буйната му натура не се смирява в светогорските монашески традиции и той тръгва след полтавеца Паисий Величковски, за да се извиси до “умна молитва” и “духовно бодърствуване”. Спиридон не пише история за своя духовен наставник, нея посвещава и на църквата. И той не знае за кого я пише. Този скимонах преодолял всички човешки страсти не успява да изтръгне от себе си само една – родолюбieto: “... и да не се учудваш възлюбени читателю, не че от умение пиша, а от обич...”

Историците на Сремски Карловци обикновено творят за своя своя архиепископ. Партений Парлович намисля да разкаже за бурните си търсения, за видяното и прочетеното, но затулва този съкровен ръкопис без да ни е ясно дали някой го е чел.

От всички *само Паисий* още от самото начало знае за кого ще пише историята си.

Е “Внимавайте ви, читатели и слушатели, роде български!...”

Е “Написах я за вас, които обичате своя род и българското отечество и обичате да знаете за своя род и език.”

Далновидният историк открива напред през вековете несменния адрес на своята книга. Той сплотява своите съмишленици около една вярънност – “обичта към род и отечеството”. Паисиевата книга винаги ще е актуална, защото като собствен усещаме гнева му срещу ония, които за удобство, корист или нещо все така преходно са се отродили. Към тях родолюбецът е безпощаден. Не търси брод към съвестта им. За него те са безнадеждно неразумни. “Но някои не обичат да знаят за своя български народ, а

се обръщат към чуждата култура..... Знай, своя род и език.”

Как се разпространява историята

Анонимният зографски монах с присъщото си примирение оставя своя труд в манастирската библиотека.

Йеромонах Спиридон постъпва по същия начин, но навярно е споделил с някого за книгата си, защото наскоро след смъртта му габровецът даскал Петко поп Манафов я издиря (1819), сменя препис и го подарява на онова училище, което ще стане първа българска гимназия. Това е пет години преди отпечатването на Рибния буквар.

“Преписвайте тая историйца и платете нека ви я препишат и пазете я да не изчезне”

Паисий иска книгата му да стане учебник за всички *“за полза на българския род и за похвала”*.
Зато не може да я подари на една манастирска библиотека или да я предаде на един само учител. Малката книжка трябва да се разпространява, да поражда въпроси, да буди тревога за народа ни.

1765 год. – Котел при поп Стойко Владиславов

1771 год. – Самоков – Алекси Велкович Попович

1772 год. – с. Рила, с. Жеравна

1783 год. – с. Каванлък, Търновско

1784 год. – Елена, Сливен

1796 год. – с. Мокреш, Ломско

Върви Паисий като светлоносец и откъдето мине след него отживяват странни видения, гърмят в душите на хората копита от конни армии, свистят стрели, дрънкат оръжия, възкръсват силуети воюващи за славата на българското име.

“Историята” става изповедник на всички събудени хора. Един безименен четец написва в полето ма ръкописната книга: “Велико благодарих”.

---

[1] религиозността изисква абсолютно съобразяване с каноните на църквата.
Вярващият възприема Бог като философско понятие – всеки има свой собствен Бог